

THOMAS HOBBS CONTRA LA POBRESA

ROGER CASTELLANOS CORBERA

*Universitat de Barcelona-Grup d'Estudis de Materialisme
Històric (SCF)*

1. L'economista Thomas Hobbes

Un dels camps d'investigació dels estudis hobbesians¹ que els últims anys està despertant un interès renovat per part de la literatura crítica és la consideració de Thomas Hobbes com a economista polític.² Aquesta perspectiva d'anàlisi contemporània del pensament hobbesià la podem remuntar almenys a Karl Marx:³ «Thomas Hobbes, un dels més vells economistes i dels filòsofs més originals d'Angla-

1. Les referències al *Leviatan* s'abreviaran amb les sigles *Lev*. Les citacions són de traducció pròpia i la paginació es correspon a Thomas HOBBS, *Leviathan*. Ed. Noel Malcolm. Oxford: Clarendon Press, 2012.

2. Brian SMITH, «Hobbes and the Political Economy of Population», *History of Political Economy*, Duke University Press, vol. 55, núm. 2, 2023, p. 249-277; Quentin TAYLOR, «Thomas Hobbes, Political Economist. *His Changing Historical Fortunes*», *The Independent Review*, vol. 14, núm. 3, 2010, p. 415- 433.

3. Per a les referències a Karl Marx s'utilitzaran les *Marx-Engels Werke*, amb l'abreviació *MEW*. Les citacions són de traducció pròpia. K. MARX, F. ENGELS, *Werke* (MEW). Berlin: Institut für Marxismus-Leninismus beim Zentralkomitee der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands. Edicions Dietz, 1981.

terra, ja va veure en el seu *Leviathan*, instintivament, aquest punt, que tots els successors han passat per alt. Diu Hobbes [cita Marx]: “El *valor* o vàlua d’un home, com passa amb tota la resta, és el seu preu, és a dir, el que es donaria per fer ús del seu poder”. Partint d’aquesta base [prosegueix Marx] podem determinar el *valor del treball*, com de qual-sevol altra mercaderia». ⁴

Així mateix, Marx i Engels a *La ideologia alemanya* (1845-1846) van examinar la revolució anglesa com el moment en què la burgesia va prendre el poder polític, ⁵ fent palès que Hobbes, així com Locke, havien pogut presenciar «el desenvolupament anterior de la burgesia holandesa (ambdós havien viscut durant un temps a Holanda), així com les primeres accions polítiques mitjançant les quals la burgesia a Anglaterra havia sortit de l’aïllament local i provincial, i una etapa relativament desenvolupada de la manufactura, el comerç marítim i la colonització». ⁶

Al segle xx, serà C. B. Macpherson (1962) qui ressituarà l’interès en la política econòmica hobbesiana, partint en certa mesura de les posicions expressades per Leo Strauss (1936), pel que fa a la identificació del pensament del filòsof de Malmesbury amb la doctrina moral i sobre l’estat, en la seva relació amb els conceptes de *propietat*, *taxació*, entre d’altres, coincidents amb la burgesia primerenca del segle xvii. Si bé és cert que hi ha tota una altra línia d’interpretació que considera que Hobbes no estava realment interessat en qüestions econòmiques, ⁷ tal com ho testifica el fet

4. MEW, vol. 16, p. 130. Informe al Consell General de la Internacional, 1865, recollit a l’obra *Value, price and profit*, ed. Eleanor Marx, 1898.

5. MEW, vol. 3, p. 394.

6. *Ibid*, p. 396.

7. Aaron LEVY, «Economic Views of Thomas Hobbes», *Journal of the History of Ideas*, University of Pennsylvania Press, vol. 15, núm. 4, 1954, p. 589-595.

que aquestes no ocupin un espai en la ciència civil hobbesiana,⁸ aquí assumim que hi ha prou elements per considerar la rellevància de les reflexions del filòsof de Malmesbury en aquest camp. De fet, la perspectiva econòmica hobbesiana ens pot il·luminar la comprensió de qüestions que arrelen als fonaments de la seva filosofia política, tal com és la relació entre la pobresa i la consecució d'una convivència pacífica, fi pel qual es constitueix la societat civil i el poder sobirà.

2. La indesitjable pobresa: deshonor i temor

Hobbes qualifica la pobresa de deshonrosa: «Les riqueses són honroses perquè són poder. La pobresa, deshonrosa».⁹ Si entenem el poder [*potentia*] d'un ésser humà com «la suma de tots els seus mitjans presents per obtenir algun aparent bé futur»¹⁰, aleshores la pobresa sens dubte no pot consistir en un poder, ja que allò que per si mateix no és desitjable no pot ser un mitjà per arribar a un bé. Des del punt de vista de la condició natural humana, doncs, la de pobresa seria més aviat un mal del qual hauríem d'allunyar-nos.

De fet, al capítol XIII del Leviatan «Sobre la condició natural de la humanitat, en relació amb la seva felicitat i misèria en la vida present», Hobbes descriu la condició de guerra com una condició de pobresa:

En tal condició no hi ha lloc per a la indústria, ja que el fruit de la mateixa és incert i, en conseqüència, per a cap treball de la terra, ni navegació, ni tampoc l'ús de recursos que puguin ser importats per la mar, ni edificis còmodes, ni instruments per moure o treure aquelles coses que reque-

8. *Lev*, IX, p. 130-131. Quadre sinòptic que classifica les diverses branques científiques.

9. *Lev*, X, p. 85

10. *Ibid.* p. 44.

reixen molta força, ni coneixement de la faç de la terra, ni compte del temps; cap art, ni lletres, ni societat; i, el que és el pitjor de tot, un temor constant i un perill perpetu de mort violenta; i la vida de l'home és solitària, *pobra*, desgradable, brutal i curta.¹¹

En conseqüència, la pobresa s'imbricaria en el temor a la mort, en la mesura que consisteix en una condició d'absència de seguretat per a la conservació de la pròpia vida. La passió del temor a la mort és, a més, la que inclina els éssers humans al pacte per cercar la pau, juntament amb «el desig d'aquelles coses que són necessàries per a una vida còmoda; i una esperança, a través de la seva indústria, d'obtenir-les».¹² És així com cada individu instituirà el poder sobirà vers el pacte «en la previsió de la seva pròpia preservació i, per tant, d'una vida més satisfactòria; és a dir, en sortir de la miserable condició de guerra de tots contra tots».¹³

La funció del poder sobirà instituït és, doncs, «procurar la protecció del poble [*Salus Populi*], a la qual cosa està obligat per la llei natural»;¹⁴ i Hobbes encara afegeix: «Però aquí no s'entén protecció com la mera preservació, sinó també totes les satisfaccions de la vida que adquireixi per si mateix cada home a través de la indústria legal sense perill o dany per la república».¹⁵ Per tant, sent el propòsit de la sobirania la pau i la conservació de la vida dels ciutadans, així mateix, constitueix un fi de la mateixa que s'estableixin les condicions perquè cadascú pugui procurar-se una vida còmoda: d'aquí se'n desprenen, entre d'altres, el principi del reconeixement de la propietat, la qüestió sobre la igualtat

11. *Lev*, XIII, p. 192. La cursiva l'hem afegit per remarcar el qualificatiu de *pobra*.

12. *Lev*, XIII, p. 196.

13. *Lev*, XVII, p. 254.

14. *Lev*, XXX, p. 520.

15. *Ibid.*

de taxes o bé la caritat pública, tal com veurem a l'apartat següent.

3. Sobirania i seguretat material

En la condició de mera natura, com a condició de guerra, hom no podria tenir la seguretat de conservar la pròpia vida, en la mesura que no podria assegurar-se els mitjans de subsistència ni, encara menys, els que permetrien gaudir d'una vida còmoda. Perquè l'absència d'un poder comú que pugui determinar legalment el *meum* i el *tuum*, pel que fa als drets de cadascú de manera general, i en relació amb la propietat en particular, implica que ningú no pugui reclamar res com a propi, ni merèixer-ne un reconeixement per part dels altres. La riquesa, com a poder, és així inconcebible en absència de sobirania i, consegüentment, la pobresa és, entre altres calamitats, la condició en què viuria l'individu natural que té dret natural a totes les coses i alhora no pot disposar-ne legalment de cap ni una.

És per això que, com hem vist, la seguretat material és un dels principals propòsits que sostenen racionalment la hipòtesi del pacte i, consegüentment, les funcions del poder sobirà han de respondre-hi. Així és com «La justícia i la propietat comencen amb la constitució de la república»,¹⁶ de manera que el reconeixement de la propietat constitueix la mesura econòmica fonamental que estableix Hobbes per tal d'assegurar els mitjans de conservació de la vida dels ciutadans. Perquè el reconeixement públic d'allò que pertany a cadascú no tan sols implica l'obtenció d'un dret legal (*potestas*), sinó també la seva garantia, a través de la llei civil, emparada per l'espasa pública (*potentia*). D'aquí se'n deriva la seguretat de conservar tot allò que és necessari per a la vida, sense haver de témer perquè ens pugui ser arrabas-

16. *Lev*, xv, p. 220.

sat en qualsevol moment, i així s'assegura la convivència pacífica a la societat civil.

Tanmateix, la condició de sobirania, en tant que condició de pau, si bé habilita la riquesa com a poder i evita que la pobresa sigui generalitzada entre els éssers humans, no implica pas la supressió de la pobresa com a tal; és a dir, a la societat civil hi ha ciutadans pobres. És cert que Hobbes no estableix cap prerrogativa pels ciutadans rics, en la mesura que la garantia de protecció per part del poder sobirà és igual per a tots els ciutadans, però tampoc no considerarà necessària la igualació de les condicions materials, tal com es reflecteix, per exemple, en la seva defensa de la igualtat de taxes:

En efecte, les imposicions que són establertes sobre el poble pel poder sobirà no són res més que els salaris d'aquells que sostenen l'espasa pública per defensar els homes particulars en l'exercici dels seus diversos negocis i dedicacions. Vist que el benefici que cadascú rep és, doncs, el gaudi de la vida, que és un desig igual per als pobres i per als rics, el deute que un home pobre deu als que defensen la seva vida és el mateix que el que un home ric deu per a la defensa de la seva, amb l'excepció que els rics que tenen el servei dels pobres poden ser deutors no només per les seves pròpies persones, sinó per moltes més. Havent considerat això, la igualtat d'imposició consisteix més en la igualtat d'allò que és consumit que de les riqueses de les persones que ho consumeixen per igual. En efecte, ¿quina raó hi ha perquè el que ha treballat més i ha estalviat els fruits del seu treball, i en consumeix poc, hauria de ser més gravat que el que, vivint mandrosament, guanya poc i gasta tot el que guanya, vist que l'un no té més protecció de la república que l'altre? Però quan els impostos estan establerts sobre aquelles coses que els homes consumeixen, cada home paga igualment per allò que utilitza, i tampoc no es defrauda la república pel malbaratament luxós dels homes particulars.¹⁷

17. *Lev*, xxx, p. 536-38.

Com hem vist més amunt, el poder sobirà no ha d'assegurar «totes les satisfaccions de la vida»,¹⁸ sinó les condicions perquè cadascú les «adquireixi per si mateix».¹⁹ En altres paraules, es tracta de possibilitar que es puguin realitzar, contràriament a la impossibilitat que es donaria en condicions de guerra. Nogensmenys, Hobbes advocarà per la caritat pública a favor d'aquells individus que, per la constitució dels seus propis cossos, es vegin impeditos de les facultats que els possibilitarien obtenir els mitjans de subsistència:

I quan alguns homes, per un accident inevitable, esdevenen incapaços de mantenir-se a través del seu treball, no haurien de ser abandonats a la caritat de les persones particulars, sinó proveïts per les lleis de la república en la mesura de les necessitats requerides per naturalesa. De fet, així com és una manca de caritat en qualsevol el fet d'ignorar l'incapaç, així també ho és per part del sobirà d'una república, exposar-los al perill d'una caritat tan incerta.²⁰

Com veiem, però, aquesta mesura econòmica contra la pobresa es restringiria a aquells que d'altra manera s'hi veurien inevitablement abocats. Pel que fa a la resta de ciutadans pobres «que tenen cossos prou capaços, el cas n'és un altre: han de ser forçats a treballar; i per evitar l'excusa de no trobar feina»,²¹ Hobbes considera que «hauria d'haver-hi lleis que encoratgessin tota mena d'arts, com la navegació, l'agricultura, la pesca i tota mena de manufactures que requereixen treball».²² És a dir, forçar a treballar i encoratjar les arts que produeixen mitjans de subsistència serien pel

18. *Lev*, xxx. p. 520.

19. *Ibid.*

20. *Ibid.*, p. 538.

21. *Ibid.*, p. 540.

22. *Ibid.*

filòsof de Malmesbury les mesures de «Prevenió contra la vagància».²³

I encara afegeix que «Si la multitud de pobres i de població capaç continua creixent, ha de ser traslladada a territoris que no són prou habitats, on, tanmateix, no han d'exterminar aquells que hi trobin, sinó impedir-los de viure massa a prop i no acaparar massa terreny per arrabassar tot el que trobin, sinó mirar d'obtenir de cada petit tros, amb art i treball, que els doni sosteniment en l'estació adequada».²⁴ Tanmateix, això només seria concebible mentre els recursos disponibles permetessin que una mateixa població pogués gaudir-ne mitjançant el treball. Així és com Hobbes conclou: «I quan tot el món estigui sobrecarregat d'habitants, aleshores el darrer remei de tots és la guerra que proveeix a tot home amb la victòria o la mort».²⁵

Així doncs, malgrat que Hobbes consideri que el propòsit d'una república sobirana sigui la protecció del poble, no només pel que fa a la conservació dels cossos dels ciutadans, sinó també per assegurar-los els mitjans perquè puguin arribar a una vida còmoda, la pobresa no es veuria completament erradicada. Aquest fet és reconegut com un problema per a Hobbes i, per això, d'una banda, proposa la caritat pública per a aquells que siguin incapaços de treballar i, d'altra banda, que es forci a treballar, s'encoratgin les arts i fins i tot es traslladin els ciutadans pobres a territoris menys habitats, justament per evitar la pobresa. I, tanmateix, el filòsof de Malmesbury admet que la persistència de multituds empobrides que no poguessin subsistir amb els seus propis esforços només podria acabar dirimint-se a través de la guerra.

23. *Ibid.*

24. *Ibid.*

25. *Ibid.*

El problema que aquí s'adverteix és que si hom ha renunciat racionalment al seu dret natural per sortir de la condició de guerra, entre altres raons, per evitar la pobresa i obtenir la seguretat material, aquells que siguin pobres i, consegüentment, no puguin assegurar-se els seus mitjans de vida, hauran de procurar-se'ls a través de la guerra. Això sembla aparentment contradictori envers el fi de la sobirania, tal com l'hem exposat. Una possible resposta a aquesta qüestió l'abordarem a l'apartat de conclusions.

4. Conclusions: el *puer robustus*, un perill per a la pau

Malgrat que la hipòtesi del pacte i de la institució del poder sobirà es fonamenti a partir de la recerca racional de la pau, per tal d'assegurar-se la conservació de la vida, hem vist que Hobbes descriu una societat civil en què la pobresa persisteix. Així doncs, la possible contradicció que ens plantequem qüestiona si la persistència de la pobresa a la societat civil és compatible o no amb el propòsit del poder sobirà, que és la protecció del poble.

Hobbes, de fet, assumeix que «La desigualtat que hi ha ara ha estat introduïda per les lleis civils»;²⁶ és a dir, la desigualtat neix amb la societat civil, ja que els éssers humans són «iguals per naturalesa».²⁷ I precisament «De la igualtat procedeix la desconfiança»,²⁸ i «de la desconfiança, la guerra».²⁹ Ara bé, sense fugir de la lletra de Hobbes, podríem interrogar-nos, també des del punt de vista econòmic, quina és la posició hobbesiana sobre la desigualtat. Per exemple, al capítol XXIX del *Leviatan* «Sobre aquelles coses que afebleixen o tendeixen a la dissolució d'una república»,

26. *Lev*, xv, p. 234.

27. *Lev*, xiii, p. 188.

28. *Lev*, xiii, p. 190.

29. *Ibid.*

Hobbes apunta a l'acumulació de riquesa en poques mans com un dels mals que cal preveure:

Així mateix, hi ha de vegades una malaltia a la república que s'assembla a la pleuresia, i que esdevé quan el tresor de la república, sortint del seu curs degut, es reuneix en massa abundància en un de sol o en uns pocs homes particulars a través de monopolis o reserves d'ingressos públics, de la mateixa manera que en la pleuresia la sang es desborda en la membrana del pulmó i genera una inflamació acompanyada de febre i de punxades doloroses.³⁰

Com veiem, es fa avinent la crítica hobbesiana als monopolis,³¹ la qual podríem relacionar amb la posició ja comentada sobre la distribució de la població i dels recursos disponibles, atès que si uns pocs individus acaparen els mitjans de subsistència, molts d'altres en quedaran exclosos, fet que contribuiria a la cronificació de la pobresa. D'aquí s'adverteix que, com dèiem més amunt, la pobresa dels que són capaços de treballar és un problema que el poder sobirà haurà d'afrontar. Però no pas per raons de justícia social o de voluntat d'igualació material, sinó fonamentalment perquè constitueix un potencial problema d'ordre públic.

Perquè la persistència de la pobresa a la societat civil, és a dir, l'existència de ciutadans que per les seves condicions materials no poden assegurar-se una vida còmoda, implicaria que tard o d'hora aquests poguessin veure's exclosos del pacte. En altres paraules, que intentessin de prendre per la força tot allò que desitgen per a si mateixos, això és, la rebel·lió i la guerra civil. En aquesta línia d'interpretació del text hobbesià, fent referència al prefaci als lectors del *De Cive*, Marx observarà el problema del *puer robustus*:³²

30. *Lev*, XXIX, p. 516.

31. *Lev*, XXII.

32. Thomas HOBBS, *Elementorum Philosophiæ Sectio Tertia, De Cive*, præfatio. Ad lectores.1839, p. 148: «Ita ut vir malus idem fere sit,

De tots els elements polítics, el poble és el més perillós per a un rei. No la gent de la qual parla Friedrich Wilhelm, que t'agraeix una puntada de peu i un cèntim de plata amb els ulls plorosos; aquest poble és completament inofensiu perquè només existeix en la imaginació del rei. Però el poble real, els proletaris, els petits agricultors i la plebs, són, com diu Hobbes, un *puer robustus, sed malitiosus*, un noi robust i malintencionat [bösaertiger], i no se n'aprofitaran ni els reis prims ni els grassos.³³

En conseqüència, podem afirmar que la persistència de les condicions de pobresa a la societat civil constitueix, en efecte, un problema per al manteniment de la pau. Ningú no renunciaria racionalment al seu dret natural sense obtenir a canvi la protecció que li ha de proporcionar el poder sobirà, de manera que els ciutadans pobres es veurien abocats també racionalment a la rebel·lió, quan no hi hagués altra via per aconseguir allò que necessiten per viure. Perquè, com assenyala Hobbes: «No és suficient per a un home treballar pel manteniment de la seva vida, sinó que també cal lluitar, si calgués, per la seguretat del seu treball».³⁴ Per tant, les multituds empobrides consisteixen en un *puer robustus* que pot posar en perill el manteniment de la pau i, consegüentment, cal considerar la pobresa com un problema fonamental per a les repúbliques sobiranes.

quod puer robustus, vel vir animo puerili, et malitia idem quod defectus rationis ea ætate, qua per naturam, disciplina atque damnorum experientia gubematam, accidere hominibus solet».

33. MEW, 4, p. 202. *Der Kommunismus des "Rheinischen Beobachters"* (1847).

34. *Lev*, xxx, p. 536.

Bibliografia

- HOBBS, Thomas ([1651/1668] 2012) *Leviathan*. Ed. Noel Malcolm. Oxford: Clarendon Press.
- HOBBS, Thomas ([1642] 1839) «Elementorum Philosophiæ Sectio Tertia, De Cive», *Opera philosophica quae latine scripsit omnia in unum corpus nunc primum collecta*. Edició de Gulielmi Molesworth, vol II, Londres: Joannem Bohn.
- LEVY, Aaron (1954) «Economic Views of Thomas Hobbes», *Journal of the History of Ideas*, University of Pennsylvania Press, vol. 15, núm. 4, p. 589-595.
- MACPHERSON, Crawford Brough (1962) *The Theory of Possessive Individualism*. Oxford: Oxford University Press.
- MARX, Karl i ENGELS, Friedrich (1981) *Marx-Engels-Werke*. Berlin: Institut für Marxismus-Leninismus beim Zentralkomitee der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands. Edicions Dietz.
- TAYLOR, Quentin (2010) «Thomas Hobbes, Political Economist. His Changing Historical Fortunes», *The Independent Review*, vol. 14, núm. 3, p. 415-433.
- SMITH, Brian (2023) «Hobbes and the Political Economy of Population», *History of Political Economy*, Duke University Press, vol. 55, núm. 2, p. 249-277.
- STRAUSS, Leo (1936) *The political philosophy of Hobbes*. Oxford: Clarendon Press.